

Uurali mütoloogiate avaköide tutvustab komide maailmapilti

Vladimir Napolskikh & Anna-Leena Siikala & Mihály Hoppál (toim). *Komi Mythology. Encyclopaedia of Uralic Mythologies 1*. Budapest: Akadémiai Kiadó & Helsinki: Finnish Literature Society 2003. 436 lk.

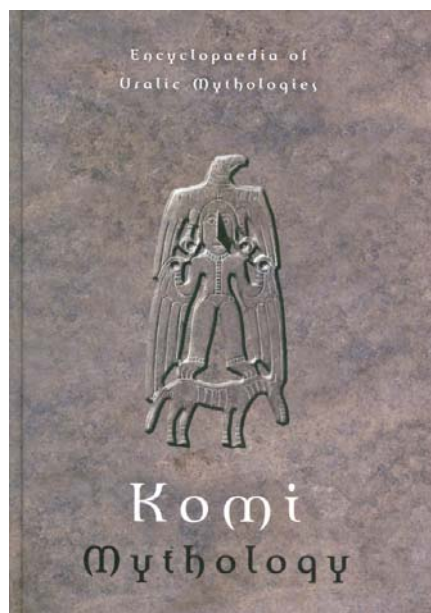
1999. aastal ilmunud venekeelse väljaande ingliskeelne versioon on uurali mütoloogia teoseid käsitleva sarja esimene köide. Projekt *The Encyclopaedia of Uralic Mythologies* algatati 1993. aastal ja selle peaesmärgiks oli, nagu kirjutavad sarja toimetajad komi köite eessõnas, luua entsüklopeediate seeria vene ja inglise keeles, mis tutvustaks uurali keelkonda kuuluvate rahvaste mütoloogiaid, uskumusi ja traditsioonilisi maailmavaateid. Sarja toimetajad on Mihály Hoppál (Budapest), Anna-Leena Siikala (Helsinki) ja Vladimir Napolskikh (Iževsk). Praeguseks on ilmunud ka hantide, manside ja sõlkuppide mütoloogiad vene keeles.

Komi mütoloogia köite on valmistanud folkloristidest ja etnograafidest koosnev kollektiiv Nikolai Konakovi juhendamisel, kuhu kuuluvad Andrei Vlassov, Irina Iljina, Pavel Limerov, Oleg Uljašov, Juri Šabajev ja Valeri Šarapov Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Komi Teaduskeskuse Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Instituudist. Komi köite teadustoimetaja on V. Napolskikh, tõlkija Sergei Belõhh.

Raamatu sissejuhatavas osas antakse ülevaade eraldi sürjakomide ja permikomide ajaloo ja asualadest, nende traditsioonilistest elatusaladest, asulatest ja ehitistest, toitudest ja rõivastest, samuti nende vaimsest kultuurist jmt.

Järgmine osa annab ülevaate komi traditsioonilise kultuuri ja maailmavaate uurimise ajaloo kohta. Siin käsitletakse olemasolevat kirjandust ja kirjalikke allikaid läbi aegade alates kroonikatest ja lõpetades viimase aja uurimustega, kõne all on ka 18.–19. sajandi rännumeeste tööd ja ekspeditsioonid. Allikmaterjalid ja uurimiskogemus võimaldavadki luua selle põhjal komi ühtse maailmapildi.

Viimane ülevaade toob esile komi maailmavaate olemuse ning traditsioonilisel maailmavaatel põhineva mütoloogilise süsteemi ülesehituse printsiibid ja põhielemendid. Vaadeldakse muuseas ettekujutusi hingest ja surmast, vanimatest kultustest, erinevatest pärimustest ja legendidest, omadest ja mujalt omaks võetud tege-laskujudest mütoloogias. Käsitletakse kosmoloogilisi, etioloogilisi, antropo- ja etnoloogilisi jne müüte, samuti vaadeldakse sotsiaalsete normide ja ökoloogiliste põhi-

TUTVUSTUS

mõtete kajastumist komi mütoloogias. Põgusalt on juttu komi mütoloogias toimunud muutustest ja segunemisprotsessidest seoses komide ristiusustamise algusega 14. sajandil. Osutatakse ka, kuidas peegeldub mütoloogia traditsioonilistes lastemängudes ja milliseid mütoloogilisi motiive esineb tänapäeva kunstis, sh kirjanduses, teatrikunstis, muusikas, kujutavas ja tarbekunstis.

Entsüklopeedia põhiosa moodustab etümoloogiline seletav märksõnastik, mis sisaldab üle 330 komi mütoloogia mõiste ja termini: tegelaskujude nimed ja mütoloogilised objektid, rituaalid ja kombestiku atribuudid, maagilised toimingud ja kultusesemed, mütoloogilise tähendusega loomad ja taimed, erinevad pühad ja palju muud. Sõnaartiklid on paigutatud tähestiku järjekorda. Iga artikli alguses on komikeelne märksõna ja selle murdevastad soome-ugri transkriptsioonis, mõne märksõna puhul on näidatud ka selle etümoloogia ja seos teiste soome-ugri või muude keeltega. Sellele järgneb märksõna tõlge ja/või seletus. Iga sõnaartikli lõpus on esitatud viiteid kasutatud kirjandusele ja artikli koostaja. Kirjanduse ja allikmaterjalide loetelu paikneb raamatu lõpus, traditsioonilise komi kultuuri nähtuste kirjeldamisel ja analüüsimisel tuginevad autorid rohkele vanemale ja uuemale folkloorile, sageli ka enda kogutud materjalidele. Kirjeldatakse üksikasjalikult erinevate eluvaldkondadega seotud keerulisi rituaale ja toiminguid, esitatakse pärimuste süžeesid ja analüüsitakse nende omavahelisi seoseid. Vahel on tekstides toodud ka näiteid erinevatest žanridest. Olulisel kohal on rahvameditsiin, ühiskondlikud suhted, soorollid, religioossed vaated, etnograafia ja palju muud, mis puudutab inimese elu, tema vaimset ja materiaalsset kultuuri.

Peale märksõnastiku sisaldab raamat ka mõningaid sürja- ja permikomi mütoloogiliste tekstinäidete tõlkeid inglise keelde. Transkriptsioonis esitatud komikeelsete märksõnade ja näidete lugemise hõlbustamiseks on raamatu lõpus antud ka komi keele hääldamise juhised (*A short guide for reading Komi words*).

Komi mütoloogia on väga sisurohke raamat, mis esitab süstemaatilisel kujul komi traditsioonilise maailmapildi selle erinähtuste kirjeldamise ja seletamise kaudu. Entsüklopeedia peaks pakkuma huvi mitte ainult folkloristidele, etnograafidele ja teiste alade teadlastele, vaid ka kõigile neile, kes on huvitatud komi ja ka laiemalt soome-ugri rahvaste traditsioonilistest kultuuridest.

PS. Komi mütoloogia vene keeles on kättesaadav ka internetis (aadressil <http://www.komi.com/Folk/myth/>).

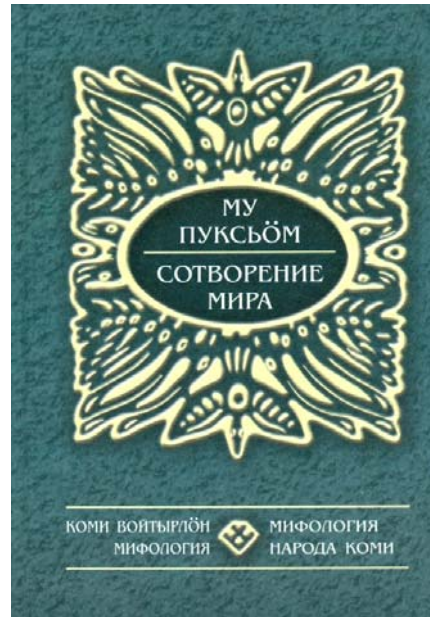
Nikolay Kuznetsov

Komi ajalugu folklooritekstides aegade algusest maailma lõpuni

Павел Федорович Лимеров (koost). *Му нуксьӧм – Сотворение мира*. Сыктывкар: Коми книжное издательство 2005. 624 lk.

Му нуксьӧм tähendab komi keeles maailma loomist, millest algabki rahva teadvuses maa ja ilma ajalugu. Antud raamatus on esitatud komi rahva müütiline ajalugu rahvaluuletekstide kaudu.

Pavel Limerovi koostatud raamat sisaldab unikaalset materjali iidsest ajast tänapäevani, mille koostamisel on kasutatud laiemale lugejaskonnale raskesti kättesaadavaid tekste, nagu Yrjö Wichmanni *Syrjänische Volksdichtung* (Helsingfors: Société Finno-Ougrienne 1916), David Rafael Fokos-Fuchsi *Volksdichtung der Komi* (*Syrjänen*) (Budapest 1951), Toivo Emil Uotila *Syrjänische texte 1–4* (Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura 1989–1995), A. Popovi *Фольклор народа коми* (Arhangelsk 1938), M. Ožegova *Коми-пермякские предания о Кудым-Оше и Пере-богатыре* (Kudõmkar 1961) ja Juri Rotševi *Коми легенды и предания* (Sõktõvkar 1984), ning Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Komi Teaduskeskuse arhiivist, Keele-, Kirjanduse- ja Ajaloo Instituudi rahvaluulefondist, Sõktõvkari Riikliku Ülikooli Rahvaluulekeskusest, Pavel Limerovi, Oleg Uljaševi jt teadlaste isiklikest kogudest. Valdav enamik tekste avaldatakse esimest korda.

Tegemist on seni mahukaima mütoloogiliste tekstide Komimaal avaldatud koguga. Eelmine samalaadne, kuid mahult väiksem on eelviidatud 1984. aastal ilmunud J. Rotševi koostatud kogumik. Pavel Limerovi väljaandes on komi tekstid tõlgitud ka vene keelde. Tõlkijateks on koostaja, koguja või esimese avaldaja.

Rahvaluulekogumikes on tavaliselt kombeks liigitada tekste vastavalt žanrile, kuid selle raamatu koostaja on valinud teise, n-ö kronoloogilise põhimõtte ja jaganud tekstid nende kuuluvuse järgi müütilise ajaloo perioodidesse. Selle kontseptsiooni kohaselt läbib maailm oma tekkest lõpuni kolm perioodi. Esimesele perioodile, kui jumalad loovad ilma ja muudavad seda, järgneb vägilaste aeg, kes kohandavad ja valmistavad maailma tulevastele inimestele. Kolmanda perioodi ajal elavad tavalised inimesed, siia kuulub ka tänapäev ja sellele järgneb maailma lõpp.

Müütilise ajaloo kolmele perioodile vastavad raamatu kolm osa, kusjuures tekstid on omavahel ühendatud süžee kaudu. Raamatu neljandas osas on esitatud maailma lõpu sündmuse käsitlev pärimus.

Voidõr kad ('Aegade algus') sisaldab kosmoloogilisi ja etioloogilisi müüte, pärimust tšuudidest, rahvakristlikke legende jm. Erinevate žanride narratiivid on ühendatud aja järgi. Tekstides on kirjeldatud maailma loomist kahe jumaluse, Jeni ja Omõli poolt, esitatakse maailma tekke põhimomente ja -sündmuse: maismaa ja looduse loomine, demürgide sõda, esimeste inimeste loomine jne. Nende tekstide tegelasteks pole inimesed, kuigi nad võivad seal esineda, vaid jumalad ja pühakud. Selle osa lõppu on lisatud mõned legendid Jeesus Kristusest, mis näevad trükimusta esimest korda.

Geroijaslõn kad ('Kangelaste aeg') sisaldab tšuudi vägilasi (Pera, Kudõm-Oš jt) ning nõidade ja tarkade (Jirkapi, Šõpitša, Jag morti jt) puudutavat pärimust. Paganlike sõdalaste, jahimeeste ja nõidade periood lõpeb ristiusu toomisega komide maale

TUTVUSTUS

Permi Stefani poolt (14. sajand). Rahva mälu on säilitanud neid sündmusi pärimustes tšuudide ristiusustamisest ja enesematmisest. Misjonär Permi Stefan ise esineb rahvaluules vägilasest võlurina, kes võitleb kohalike nõidadega. Enamik tekste temast ei ole samuti varem avaldatud. P. Limerovi seisukoht on, et mütoloogia rekonstrueerimisel ei ole mõtet lahutada paganausu komponente õigeusu omadest, vaid tuleb esitada need üheskoos ühtse mütoloogilise süsteemina. Enne komide ristiusustamise algust 14. sajandil olid neil nii väga vanade juurtega üsna arenenud religioosne süsteem kui ka väljakujunenud mütoloogilised ettekujutused. Paljud vana mütoloogia tegelaskujud ja süžeed on säilinud rahvaluules ja hilisemates mütoloogilistes tekstides, kuid puhtalt paganausulisteks neid nimetada ei saa.

Õnija kad ('Nüüdisaeg') on kõige mahukam osa, sisaldades tänapäeva muistendeid, vaimulikke laule, palveid, erinevaid mütoloogilisi jutte ja nüüdisaja pärimust vägilastest, jahimeestest ja nõidadest. Sisuliselt on need pigem jutud reaalistest inimestest kui müüdid, kuid sobivad väga hästi mütoloogilise traditsiooniga. On esitatud ka praegusel ajal kõige populaarsemaid ja tüüpilisemaid jutte metsshaldjatest, veevaimudest, surnutest jt demonlikest olenditest.

Raamatu viimasesse ossa (*Mu vežõm* 'Maaailma lõpp') on koondatud legende ja vaimulikke laule maailma lõpust. Siin on tekste maailma lõpu ennustamistest ränduri, vaimuliku, nõia või lihtsalt vana inimese poolt.

Iga suurem osa jaguneb temaatilisteks allosadeks, mille tekstid on sarnase temaatikaga ja võimalust mööda ühendatud tsüklitesse vastavalt neis esitatud motiividele. Kõigele lisaks on tekstid varustatud märkuste, seletavate kommentaaride ja allikaviidetega. Raamat sisaldab ka rohkelt temaatilisi illustratsioone.

P. Limerovi kogumik ei ole mõeldud vaid folkloristika või etnograafiaga tegelevatele teadlastele, vaid on huvitav lugemine ka laiale lugejaskonnale.

Nikolay Kuznetsov

Ülevaade Lääne-Siberi kalendrikombestikust

Русский народный праздник: Научно-методическое пособие для работников культуры и образования. Марина А. Жигунова & Николай А. Томилев (toim). Омск: Издательский дом Наука 2005. 284 lk, ill + 2 audio-CD-d.

Kõvakaaneline kogumik, mille sihtrühm on kultuuri- ja haridustöötajad, jäi silma I ülevenemaalise folkloristika kongressi rikkalikus raamatuletis Moskvas 2006. aasta veebruari alguses. Kalendriuurimused ja -ülevaated oli uute monograafiate, klassikute tööde uustrukkide, loitsukogumike, mütoloogia- ja muistendiväljaannete kõrval dominantne teema. Muljet kinnitas ka erialapublikatsioonide tutvustamisele keskendunud kahepäevane ümarlaud – esitletu seas oli kalendril silmatorkav osa. Tundub, et just pühitsemise ja ajaarvamise valdkonnas on kirjutatud pikemaid käsitlusi, kaitstud väitekirju, koostatud akadeemilisi või haridussüsteemile suunatud väljaandeid, jätkates 1970.–1980. aastate akadeemilist editeerimissuunda. Erinevalt varasemast on kalendrilaulude asemel esiplaanil kombestik ja uskumused, lokaalsus ja

sellest tulenevad eripärad ehk siis soov teavitada lugejat vene kultuuri paikondlikest erijoontest.

Kalendritemaatika tänuväarsus on uurijaile ammu teada – sisaldades varasemaid müütilisi kujutelmi, sajandite jooksul ladestunud rituaale, teavet ajaarvamisest, religioosete tavade ristumisest kodukristlusega, tabusid, maagilisi võtteid ja loendamatult muid aspekte on ta tõhus minevikuliste nähtuste uurimisel, kuid aitab jälgida ka perekonna, hõimu, külakogukonna kommunikatsiooni, traditsiooni säilitamise mehhanisme ja innovatsioonide saabumist. Vana tõde on seegi, et rahvakalender on integreeritud paljudes piirkondades koolikalendriga, et seda etendatakse folkloorirühmades ja kultuurikeskustes kunagistel tähtpäevadel.

Seekordsest raamatust mahukaima osa hõlmavad autorite uurimuslikud ülevaated Omski piirkonna ja laiemalt Lääne-Siberi venelaste kalendrikommete arengujoontest 20. sajandil (mõlema toimetaja artiklid), kalendritähtpäevadest (Tatjana Zolotova) ja kalendrilauludest (sisaldab eeskätt nootidega varustatud kalendrilaulutekste, O. Sidorskaja) ning kokkusurutum ülevaade kesksete elusündmustega seotud kommetest, eraldi artikliga pulmakommetest (Marina Žigunova). Viimase käsitluse juures (mis kipub jääma liiga kokkusurutuks ja võimaldab skemaatilise visandi toimuvast) torkas silma, et autor on esitanud sõnastiku sugulusterminite, mis on kõige kiiremini hääbuv sõnavaraliik.

Artiklite metoodika on veidi erinev – osalt rekonstrueeritakse tähtpäevaelementide vanust ja viiakse neid tagasi kuni paleoliitikumini ning teoretiseeritakse, teisalt püütakse esitada 20. sajandi kombestikku tema rikkuses, kuid nii, et kirjutist saaks kasutada praktilise käsiraamatuna. Võrreldes Omski kandi sorokasveeti (neljakümne märtri mälestuspäev, Eestis vähetuntud, ainult Setumaal 9. märtsil tähistav püha) ja lihavõttekombestikku eesti vastava nüüdiskombestikuga tuleb tunnistada autori oskust mahutada oluline informatsioon pühade kirikliku tausta ja rikkaliku tavandi kohta kaheksale leheküljele. Taasüllatav on kombestiku ülilmarnasus, sh munade värvimise, kinkimise ja munaveeretamise osas, kuigi erinevusi on pühadelaua ja maagilise tegevuse osas.

Soovitused praktikutele esitlevad etenduslikke lava- ja vabaõhutähistamisi kui võimalust tutvustada rahvuslike kõrval üldisi väärtusi ning vähendada tänapäeva inimese emotsionaalset defitsiiti. Saame teada, et viimase kuue aasta jooksul on Omski kultuurikeskus korraldanud noorteõhtuid ja püüdnud leida võimalusi kalendritähtpäevade viimiseks noortekultuuri, eeskätt mängude-tantsude vahendusel. On korraldatud välitoid, ürituste gamma ulatub kammerlikest väikeüritustest laatade ja kaubandusliku toetusega suurüritusteni. Siin ja järgnevates alapeatükkides on oma-

TUTVUSTUS

algatuse tutvustamise kõrval jagatud konkreetsemaid näpunäiteid, kuidas taasluua rahvapäraseid tähtpäevi nende 19. sajandi kirevuses ja kärarikkas rahvastevahelise suhtlemise eheduses.

Kohalikke algatusi fikseeriv kirjutus osutab, et autoril on lavastajaeeldusi. Näidisrežiivi lihavõttekombestikust vaeb erinevaid nippe meedia abil publiku manipuleerimisest (nt tõsised uudised autoriteetidelt, naljatlevad õnnitlused folkloorsetelt kangelastelt) erinevate mobiilsete näitlejarühmade kaasamise, paralleelsete tegevuste, mänguprogrammide jm atraktsioonideni. Juhtnööre jagub mängude adapteerimiseks ja modifitseerimiseks, palagani kui tehnikaajastul edukalt rakendatava rahvapärase lõbustamisvormi pühadesse integreerimiseks jpm.

Omaette peatükk tutvustab pühadetoite, osutades ka marjapirukatele ja teistele rahvaköögi saavutustele, mis kadusid tavanditoidude hulgast 1950.–1960. aastatel. Meenutatakse kalja ja mödu kui tähtpäevajooke ning selgitatakse, kui transnatsionaalne on tänane pühadelaud, ehkki sõltub samal ajal kohalikest võimalustest ja sotsiaalmajanduslikust olukorrast.

Rakendusosa käsitleb rahvarõivaid, lähtudes Siberit iseloomustavast ütlusest *kaksteist kuud on talv ja ülejäänud on suvi*, mis tingib keskendumise ülerõivastele.

Raamatus leiduvad õigeusu pühade loetelu, Omski oblasti oluliste pühade nimistu rajoonide kaupa, nimekalender, värvifotod pühade tähistamisest, ülerõivaste lõikeskeemid, soovituslik kirjandus jm viisipärast.

Rakenduslikud osad täiendavad uurimusliku poole informatsiooni, ehkki retseptide ja õmblustehnika raamatud on omaette žanr ja seesuguse info pisteline integreerimine teise sihiga väljaandesse omaette kunst. Omski piirkonna 20.–21. sajandi rahvapärimuse dünaamilisest arengust ja tähtpäevade tähistamisest privaatses ja avalikus ruumis saab igatahes hea ülevaate.

Mare Kõiva